

tettel a külső változásokra, csak a családi udvaron belül érvényes előírásokra. Ezért tekinthető a Burgmüller família családi főtője egy modellértékű bácskai viselkedésmód és életvitel írói megfogalmazásának. Az Eperszedők egy szezonmunkára készülő asszonycsoportról felvett pillanatkép. Az asszonyok a vonat indulására várakoznak, közben annak rendje és módja szerint megvacsoráznak, a csoportba verődöttek törvénye szerint a spontánul előlépő vezetőegyenység védelmébe sodródnak, és nem tűrnek meg semmiféle különbözést... Közben mindannyiukban remények és illúziók, emlékek és félelmek működnek. A hagyományos elbeszélés szabályai szerint készült meggyőző tabló ez a novella. Erőtéljes és hatásos tabló.

Egyik elbeszélése Visszatérés Bácskába címet viseli. A cím akár programadó is lehet. Majoros Sándor ugyanis egy-egy leírásában, egy-egy helyzetképében, hangulatfestésében és sorsot formáló eseménysorában egy olyan Bácskát rajzolt meg, amilyenre a mi irodalmunkban leginkább csak a régebbiek vállalkoztak. Ehhez a Bácska-képhez Majoros a változásokat is hozzáadta, jelezve hogy ez a vidék még mindig irodalmi lehetőség (is), és kiaknázása közben a stílusában, nyelvében és világlátásában jól felkészült író valóban elkerülheti a vidékiesség veszélypontjait.

Írói vállalkozásához támogatást és bizonyosságot is nyújthat a múltunk nagy novellaírójának nevét viselő irodalmi kitüntetés.

BÁNYAI János

STÍLUSRÓL, NYELVRŐL

Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó és Forum Könyvkiadó. Második, bővített kiadás. Budapest, 1990

A klasszikusok titka, hogy műveik minden új kiadása kevésbé ismert vonásukat emeli ki, még olyan olvasó számára is, aki úgy hiszi, hogy már nem lehet semmiféle titkuk előtte. Így vagyunk Kosztolányi Dezső *Nyelv és lélek* című könyvével is, amelynek java része régi ismerősként köszönt ránk már az Illyés Gyula által éppen fél évszázada sajtó alá rendezett *Erős várunk, a nyelv* című s az író hátrahagyott művei sorozatának első köteteként közreadott cikkgyűjteményéből. Mint legtöbbször az ismételt s bővített kiadások esetében, azúttal is akadt kallódó, rejtőzködő, titkolt vagy éppen tiltott szöveg, egy-két újabb filológiai mozzanat, amivel a korábbi közlés adós maradt, amivel a kiadó szűkkeblűen bánt, vagy amit netán mellőzni kényszerült. A *Nyelv és lélek* 1990. évi második, bővített kiadása, a budapesti Szépirodalmi Könyvkiadó és az újvidéki Forum Könyvkiadó jóvoltából azzal szolgál megelégedésünkre, hogy az ifjú Kosztolányi nem egy olyan írását menti át az utókornak szűkebb pátriánk újságjainak az oldalairól, amelyeknek a hiányát a majd két évtizeddel korábbi kiadásból – föltételezésünk szerint – inkább az magyarázza, hogy a válogatás és sajtó alá rendezés munkáját nagy gonddal végző Réz Pál az első kiadás idején még nem volt a birtokában a szabadkai *Bácskai Hírlap* 1905–6-os teljes évfolyamainak. Pedig mai kulturális elbizonytalanodásunk és megszükkült irodalmi tudatunk szinte beleszédül abba a gondolatba, hogy a *Bácskai Hírlap*nak egykor, nyolcvannégy-öt évvel ezelőtt egy Kosztolányi szállította Heti leveleit, nem riadva vissza attól sem, hogy Kant, Grillparzer, Oscar Wilde vagy Ibsen műveinek

ürügén társalogjon olvasóival esztétikáról, filozófiáról, irodalomról. Ismételt bizonyítékaként annak, hogy egy kissé elhamarkodott volt az e tájról mint kulturális terra incognitáról alkotott ítélet, s ugyanígy a délvidekivé, bánságivá, tartományivá zsugorodott vagy zsugorított (Kosztolányi atyai jóbarátjának, Milkó Izidornak a szavával: egy-két főispánságra internált) szellemiség jelzője.

Ha most néhány mondat erejéig erre is kitérünk, úgy véljük, mégsem csupán ez teszi ismét időszerűvé a könyvbe foglalt írásokat. Az is (s talán leginkább az), hogy amit mondanak, amiről szólnak, annak a folyton változó olvasói szituációban minden időpontra nézve más a jelentése, másképpen van értelme. Akár az Illyés által szerkesztett 1940-es kiadásra, akár az 1971. évre vagy épp a legújabbra gondolunk, a változó cím, anyagválogatás és szövegközlés ezt a több vegyértékűséget, az önmagán túlmutató jelentésfunkciót sugalmazza. Mellőzve ezúttal a könyv egyéb tárgyköreit, az esztétikai és elméleti kérdéseken töprengő vagy az irodalmi élet napi dolgaira figyelő Kosztolányi írásait, figyelmünket elsősorban a nyelv kérdéseire fordító íróra összpontosítjuk. Annál is inkább így kell tennünk, mert a fönt említett három könyvet (*Erős várunk, a nyelv*, 1940, *Nyelv és lélek I.* 1971 és *Nyelv és lélek II.* 1990.) egyedül e tárgykör alapján lehet egybevetni, tekintve, hogy az Illyés által gondozott könyv kizárólag nyelvi érdekű szövegeket közöl, ezek az 1971-es kiadásnak is több mint a felét, az 1990-esnek pedig csak-nem a felét teszik.

Meddő szószálhasogatás lenne, ha a három könyv közreadott szövegeinek párhuzamos vizsgálatában megelégednénk az olyanféle megállapításokkal, hogy pl. az Illyés-féle kiadás nem hozza a szerző *A nyelvtanulásról* című írását, míg a másik kettőben megtalálhatjuk a *Bácskai Hírlap* 1905. VIII. 20-i első közléseként azzal a szerkesztői megjegyzéssel, hogy „Megjelent az Élet 1909. november 14. számában is”. Vagy ha például egyszerűen konstatálnánk: az 1990-es kiadás a *Bácskai Hírlapból* a szerző három *Heti levél* címmel ellátott cikkét is besorolja, addig az előző, az 1971-es, csak egyet vesz föl. A filológiai tudományoknak, így a filológus munkájának valóságos értelme is azonban másban keresendő. A filológia „... meg akarja tisztítani a szerző alkotását a másodlagos, járulékos elemektől (...) vissza akarja adni a szerzőnek azt, ami a szerzőé: az ép és teljes szöveget abban az érintetlen tisztaságában, amint az a szerző kezeit elhagyta” – írta jó hatvan esztendeje Thienemann Tivadar egyik alapvetően fontos tanulmányában. Ebből a nézőpontból s egymás tükrében szemlélve e három könyvet, jóleső megnyugvással állapíthatjuk meg, hogy az egymást követő szövegközlések mindinkább azon iparkodnak, hogy visszaadják a szerzőnek azt, ami az övé. Ebben a vonatkozásban különösen a *Nyelv és lélek* 1971. és 1990. évi két kiadásának az összevetése jár nem mellőzhető tanulságokkal. Ez utóbbi nem arra törekszik, hogy megtisztítsa a szöveget „a másodlagos, járulékos elemektől”, mert ilyenek az 1971-es szövegközlésben sincsenek, hanem hogy visszaállítsa a szerző felségjogát saját szövegére, s ezáltal érvényt szerezzen valóságos intencióinak is. A *Nyelv és lélek* első kiadásának Jegyzetében olvassuk: „Egy-két esetben elhagytunk néhány mondatot, melyek sérthetnék a szomszéd népek érzékenységét. A kihagyásokat ... -tal jeleztük. Ugyanilyen okból elhagytuk a *Nyelvművelés* című cikk befejező részét.” A második, 1990-es kiadás már nincs tekintettel az ilyen aggályokra, mert visszatérve az *Erős várunk*-ban követett gyakorlathoz, teljességükben hozza a szövegeket, kiegészítve a kipontozások csonkításait is. Nem olyan elhatározással persze, hogy „sértse a szomszéd népek érzékenységét”, hanem hogy helyreállítsa az

írások épségét, megszüntesse a szerző felett gyakorolt gyámságot, az író kiskorúsítását, a helyette való gondolkodást. Úgy gondoljuk, nem a két vállalat, a Szépirodalmi Könyvkiadó és a Forum Könyvkiadó felelősei megnövekedett személyes kurázsijának a következményeként, hanem annak a hál'isten egyre értelmesebb kiadói belátásnak a jegyében, hogy az író leírt szövegének a tiszteletben tartása mindenféle kiadó-etikai kódex első számú parancsa.

Mivel az írott szövegekben általában gyakran fordul elő a három pont (...) mint egyszerű írásjel, a gondolat félbeszakításának a jele, így fennáll annak a veszélye, hogy ezt az értelmes föladatot ellátó írásjelet (Kosztolányiét és az általa idézett költőkét), könnyen összetéveszthetnénk a fönti idézetben magyarázott s nem rendeltetésszerűen használt írásjellel, ezért célszerűnek látszik, hogy a másodikul említett egyértelmű szövegpéldát vegyük alapul annak megállapítása végett, hogy miféle érzékenységeket sértettek (volna) Kosztolányi *Nyelvművelés*ről lejegyzett gondolatai mintegy húsz évvel ezelőtt. Magyarán: mit kellett a kiadónak elhagynia a szövegből, amit a közös kiadás visszaállított a jogaiba?

A *Nyelvművelés* a *Nyugat* 1933. május 1-jei számában jelent meg. A vád alá helyezett cikk záró részének *Čokol... Vigiazat...!* az alcíme. Már ez is jelzi, hogy a nyelvi (írásbeli) disszimiláció (elhasonulás, másfélevé válás, nyelvsorvadás és -felejtés) ismert esetről van szó, amiről pl. a mi Kossa Jánosunknak is voltak hasonló megfigyelései a két világháború közti korszakban: a falusiak ciril betűvel írt magyar nyelvű leveleire figyel fel, a „dadogó magyar olvasás és szánalmasan erőlködő hibás írás” eseteit jegyzi.

Dolgozata kihagyott, kb. egyoldalas részének első bekezdésében Kosztolányi közvetlen tapasztalatairól számol be: egy idegen nyelvű iskolában nevelkedő magyar kislány azzal búcsúzik levelének a címzettjétől, hogy *Čokol*, egy felvidéki színház magyar ügyelője meg a *Vigiazat!* betűsorrall írja fel figyelmeztetését a színház falára. A második bekezdésben ennek a nyelvallapotnak az okai között a kisebbségnek a nemzeti közösség nyelvkultúrájától való leszakadását nevezi meg, a műveltségerek elapadását, a politikai konfrontációt az államok között: „Madách Imrét és Arany Jánost oly bizalmatlansággal és gyanakvással fogadták, mint a tilos fegyverszállítmányokat. Ez – sajnos – az erő kérdése. Nem reánk, írókra tartozik.” A másik kedvezőtlen tényező az igazi irodalmi öntudat és megértés hiánya a magyar írók körében. A negyedik, utolsó bekezdésben önmagáról szól: nyelvművelő munkájáért kész vállalni a gúnyt s az apostolkodás hálátlan szerepét is, noha „Jobb volna énekelni”.

Az egész harmincnyolc soros szövegben mindössze két jelzős kifejezés van, ami politikai „érzékenység” szempontjából minősíthető. Ez pedig az „elszakított testvéreink” és a „megszállott területek”. Igaz, hogy a varsói szerződéssel kodifikált szocialista internacionalizmus fogalomjegyzékében ezek aligha találhatóak meg, de azt is tudnunk kell, hogy Kosztolányi e cikke még a kisantant politikai föltételeit – következésképp annak szóhasználatát – tükrözi. S kicsoda cinikus fordulata az egymásra fenekedő közép-európai kisleány történelmi nyomorúságának: kevéssel az 1971-es kiadás s a szövegcsönkítés indoklása előtt a soros megszálló dicsően szerepét a cikkíró népe volt kénytelen vállalni. Kosztolányi nyilván erre is elmondta volna: „Nem reánk, írókra tartozik.”

De hát miről is beszélünk? Nyelvművelésről? Igen, arról, még ha nem is pontosan abban az értelemben, ahogyan ezt a tevékenységet az Értelmező Szótár meghatározza: „Az alkalmazott nyelvtudománynak az az ága, amely a nyelvhelyesség elvei alapján, a

nyelvi műveltség terjesztésével, a nyelv egészséges fejlődését igyekeznek biztosítani.” Azt azonban el kell fogadnunk, hogy a „nyelv egészséges fejlődésének” az is feltétele, hogy könyvek, írói hagyatékok, kultúrák sorsa ne legyen a politikai pragmatizmus prédája. Csak örülhetünk, hogy a nyelvi kultúra e szabadságharcához ez a könyv is hozzájárult.

SZELI István

A MAGÁNY ALTERNATÍVÁI

A varázsszobor. Fiatal prózaírók könyve. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

Egy új nemzedék jelenlétét igazolja és erősíti meg *A varázsszobor* című kötet, melyben öt fiatal prózaíró novelláit teszi közzé a kiadó. Írásaikban egy új világlátás, életérzés van kialakulóban, újszerű és egyéni módon töltik föl a már kasszikusnak mondható novellaformákat. Tematikájában szinte mindegyik az én rejtett és ismeretlen dimenzióinak feltárása felé fordul, a lélek legmélyebb rétegeit járja be.

Bencsik Gábor prózájára a mély lélektaniség, a pszichoanalízis, az önvizsgálat és önmegértés kísérletei jellemzőek. A tudattalanban próbál magyarázatot találni a cselekedetek, emlékképek, érzelmek összefüggéseire. A születés, a gyermekkor elfelejtett vagy homályosan derengő emlékképeiből próbálja meghatározni az embert, és a korai öntudat felvillanásait elemezve próbálja meghatározni az ősi titkokat. Mindezt egy sajátos nézőpontról teszi, amelynek kettőssége meghatározóan befolyásolja írói magatartását, és egyéni témakezelést biztosít számára.

A kettősség líraiságában és tudományosságában van. Az Emlékek, Születés és Az orvos álma című novellákban a születéshez, egyrészt mint természetes, biológiai folyamathoz közelít, másrészt a lírai hangnemmél misztifikálja ugyanezt a jelenséget: „A gyönyörű, fájdalomtól megrezzenő fehér combok között sarkig tárult a szemérem kapuja, és a szabálytalan test percről percre többet érezhetett a valóságból. Gyenge, torz csontjaiban lélegeztek a sejtek, és körülöttük fáradt tömegek tolongtak reményektől és vágyaktól megbődulva, pusztán és hegyeken át, egy ismeretlen cél felé.”

A költészetet és a tárgyilagos megállapításokat olyan szorosan ötvözi és úgy, hogy mértéktartása csak ritkán esik végtetekbe. Ilyenkor mindig a lírai kerekedik felül nyelvezetén, és kissé érzélgőssé teszi a szöveget.

Más témát dolgoz föl a Járhatatlan utak című novellában, melyet joggal nevezhetünk nagyszerű lélekelemzésnek, Bencsik világának filozófiai, művészeti tükrének. A felettes én és az ösztönén harcának története ez, melyben az ösztönént – Esti Kornél-analógiát látok benne – a Sánta testesíti meg. Az én egyszerre csodálja és gyűlöli a Sántát, akit kísérletezőkedve állandó mozgásban tart, aki sikertelenségei miatt az alkoholban keres menedéket. Nem véletlen, hogy Bencsik éppen az ő gondolataiként írja meg saját elképzeléseit a világról. Művészetfelfogását is a Sánta szavai tükrözik: „A művészet végső feladata, hogy emlékeztessen bennünket belső méretünk végtelenségére, önmegvalósításunk számtalan lehetőségére, a nem szokványos értelemben vett Istenre és Égyre, az »ítéletnélküliség« nagyszerű állapotára.”

Bencsik nyelvezetére is érdemes odafigyelni: bájos egyszerűséggel fonódnak egymásba